

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Čepin

Internet in širjenje neonacistične ideologije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Čepin

Mentorica: doc. dr. Mojca Pajnik

Internet in širjenje neonacistične ideologije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Internet in širjenje neonacistične ideologije

Neonacizem predstavlja posebno formacijo znotraj politike skrajne desnice, v svojem bistvu pa izraža nestrpnost do drugih ras, religij in manjšin. V preteklosti je bilo na temo obstoja in načina delovanja skrajnih desničarskih organizacij v slovenskem prostoru le malo govora, dejstvo pa je, da v zadnjem času njihovo število in stopnja aktivnosti vztrajno naraščata. To še posebej velja za udejstvovanje prek spleta, kjer lahko svoje skrajne nazore lažje in učinkoviteje izražajo, pri tem pa dosežejo zelo velik krog občinstva. Ob tem se ideologija lahko širi neposredno prek sovražnega govora in nestrpnosti do določenih družbenih skupin ali pa na bolj subtilne načine, kot je npr. sklicevanje na domoljubje. V pričujočem delu želim tako s pomočjo kritične analize diskurza analizirati spletne strani nekaterih najbolj prepoznavnih slovenskih ekstremističnih skupin ter primerjati različne načine njihovega delovanja in širjenja ideologije, hkrati pa pokazati, kako jim internet kot medij nudi skorajda idealne pogoje za obstoj.

Ključne besede: neonacizem, skrajna desnica, spletne strani, kritična analiza diskurza.

Internet and the spread of neo-Nazi ideology

Neo-Nazism represent a specific formation within the policy of extreme right which, in its essence, reflects intolerance towards other races, religions and minorities. The existence and actions of extreme right groups haven't been the subject of much debate in the past, although the number of such groups is increasing steadily in Slovenia. This is especially true regarding their engagement over the internet, where they can easily express their extremist views. Ideology can be spread directly, in form of hate speech and intolerance towards certain social groups, and also in more subtle ways, such as referring to harmless patriotism. The main purpose of this thesis is to analyse with a help of a critical discourse analysis some of the most prominent Slovenian extremist websites and to compare different ways in which they operate and spread their ideology. I would also like to draw special attention to the internet as a medium which enables the existence of such movements.

Key words: neo-nazism, extreme right, websites, critical discourse analysis.

KAZALO

1 UVOD	5
2 KONCEPT SKRAJNE DESNICE IN OPREDELITEV POJMOV	6
3 SKRAJNA DESNICA V SLOVENSKEM PROSTORU	10
4 INTERNET IN DRUŽBENA GIBANJA	12
5 METODOLOŠKI OKVIR	16
5.1 Diskurz	16
5.2 Kritična analiza diskurza	17
5.3 Slovenski nacionalistični diskurz	18
6 ŠTUDIJA PRIMERA	20
6.1 Vizualni izgled in zgradba analiziranih spletnih strani	20
6.2 Predstavitev, namen in cilji skupin.....	22
6.3 Prisotnost sovražnega govora	24
6.4 Posebnosti na ravni rabe jezika	26
6.5 Prodaja izdelkov prek spleta in povezovanje med člani skupin	28
7 SKLEP.....	30
8 LITERATURA.....	32

1 UVOD

V svoji diplomski nalogi se bom ukvarjal s konceptom ekstremističnih skupin (v prvi vrsti neonacizma) in njihovim delovanjem na spletu. Namen naloge je pokazati, kako internet kot medij zaradi svojih specifičnih značilnosti omogoča udejanjanje najrazličnejših skupin s skrajnimi desničarskimi nazori, ki z njegovo pomočjo širijo propagando, izražajo mnenja, diskriminatorna do manjšin, in se med seboj povezujejo v večje skupine. Pri tem bo poudarek na slovenskem (medijskem) prostoru, kjer je bilo v preteklosti o tovrstni tematiki le malo govora, poleg tega pa ključni pojmi niso bili jasno definirani; po drugi strani pa število omenjenih skupin, še posebno v zadnjem času, vztrajno narašča, s čimer naraščata tudi intenzivnost in pogostost njihovega delovanja.

V nadaljevanju bom najprej konceptualiziral skrajno desnico in definiral nekatere ključne pojme znotraj nje ter podrobneje predstavil njeno manifestacijo v slovenskem prostoru. Nato bom izpostavil glavne lastnosti interneta kot medija, ki nudi idealne pogoje za uveljavitev najrazličnejših družbenih gibanj, med drugim tudi skrajno desničarskih. Sledi opis metodološkega okvirja analize primera, ki zajema diskurz kot splošen koncept, kritično diskurzivno analizo kot metodo za proučevanje medijskih tekstov in slovenski nacionalistični diskurz za širši vpogled v razumevanje in prepoznavanje nacionalizma pri nas. Študija primera bo tako zajemala diskurzivno analizo spletnih strani najbolj prepoznavnih slovenskih ekstremističnih skupin s poudarkom na njihovem načinu posredovanja določene ideologije in izražanju stališč, na neposreden ali posreden oz. prikrit način – v praksi se namreč pogosto dogaja, da določene družbene skupine pod pretvezo nacionalizma ali patriotizma izražajo stališča in nazore, ki so po svojih značilnostih sicer neonacistični. Pri analizi bom pozoren predvsem na naslednje elemente: vizualni izgled in zgradba spletnih strani, namen in cilji skupin, prisotnost (posrednega ali neposrednega) sovražnega govora, posebnosti na jezikovni ravni in prodaja izdelkov v spletni trgovini ter povezovanje med člani skupin. Spletne strani, vključene v analizo, so *Headhunters Domžale*¹, *Blood & Honour Slovenia*², *Hervardi*³ in *Tukaj je Slovenija*⁴, z omenjeno analizo pa bom skušal pridobiti nek širši vpogled v samo ideološko zasnovo, načine delovanja in poglobitve cilje teh skupin.

¹ <http://www.headhunters-domzale.com>

² <http://www.bhslo.com>

³ <http://www.hervardi.com>

⁴ <http://www.tu-je.si>

2 KONCEPT SKRAJNE DESNICE IN OPREDELITEV POJMOV

Že na samem začetku je potrebno razločiti pojma *zmerne desnica* in *skrajna desnica*⁵, ki se v osnovi ločita po nekaterih ključnih točkah. Desnico v splošnem definiramo kot politično usmeritev, ki ima že od svojih začetkov v času francoske revolucije naprej ideološki in programski poudarek na obnovitvi domnevnih tradicionalnih vrednot nacije ali skupnosti in njihovi uveljavitvi v obstoječih nacijah oz. skupnostih. Pri tem zagovorniki (zmerne) desnice zavračajo pravico obstoja kakršnihkoli alternativnih idej, kar se kaže v prepričanju, da so njihovi nazori edini pravilni. Pojem skrajne desnice pa se nanaša na idejo o izvajanju organizirane nestrpnosti v obliki vojne proti družbi sami. Pripadniki skrajne desnice svet razumejo kot nenehen boj med *nami* in *njimi*, pri čemer slednje vidijo kot sovražnika, ki se ga je potrebno znebiti. V praksi se to kaže v obliki fizičnega nasilja, umorov, izгона in genocida, v zadnjem času pa se z razvojem novih komunikacijskih oblik vse pogosteje izraža tudi na bolj subtilne in posredne načine. Zagovorniki skrajne desnice svojo nestrpnost pogosto utemeljujejo z apeliranjem na tradicijo in skušajo sebe prikazati kot zagovornike tradicionalnih (družinskih) vrednot, v nasprotju s hordami liberalnih progresivcev in ostalimi »grešniki« (Ramet 1999, 4–14).

Chip Berlet, eden od vodilnih ameriških raziskovalcev na področju desničarskih gibanj, skrajno desnico razdeli na sekularne konzervativce (skupine z močnimi reakcionarnimi pogledi, ki navadno delujejo znotraj obstoječega političnega sistema in se ne zatekajo neposredno k nasilju – običajno gre za politične stranke), teokratsko desnico (pretežno fenomen ZDA, prav tako deluje znotraj političnega sistema) in t.i. »trdo desnico« (hard right), ki zajema zagovornike superiornosti bele rase, antisemitske aktiviste in ostale skupine, katere zaznamuje pripravljenost oz. celo želja za delovanje zunaj sistema, pri čemer se zatekajo tudi k uporabi nasilja (Berlet v Downing in Husband 2005, 61–62). Z vidika analize, ki sledi v nadaljevanju, je zagotovo najzanimivejša prav slednja (trda desnica), ki znotraj obstoječih političnih sistemov zaradi svojih skrajnih nazorov ne more delovati na odkrit način, zato je primorana poiskati drugačne poti za svoje uveljavljanje.

Politika skrajne desnice se sicer pogosto enači s pojmom *nacionalizem*, ki pa sam po sebi še ni pogoj za obstoj skrajne desnice oz. ni nujno njen bistven sestavni del. Nacionalizem opredelimo kot ideologijo, katere afektivna gonilna sila je občutek pripadnosti in služenja

⁵ Izrazu *skrajna desnica* so ekvivalentni tudi pojmi *radikalna desnica*, *ultradesnica* in *ekstremna desnica*.

zaznani nacionalni skupnosti. Nosilci ideologije nacionalizma svojemu narodu tako pripisujejo specifično kulturno identiteto, ki ga razlikuje od ostalih narodov in mu dodeli posebno mesto v zgodovinskih procesih (Griffin 2005, 63). Ob tem je potrebno omeniti enega izmed najvplivnejših avtorjev na področju nacionalizma, Benedicta Andersona, ki pravi, da je nacija pravzaprav zamišljena politična skupnost, saj se večina pripadnikov nacije med seboj ne bo nikoli videla oz. poznala, vseeno pa v njihovi zavesti obstaja predstava o medsebojni povezanosti. Prav zato je po njegovo nacionalizem bližje konceptoma religije in sorodstva kot pa specifičnim ideologijam, npr. fašizmu (Anderson 2006, 5–6). Nacionalizem se sicer v praksi manifestira na različne načine, eden od njih pa je s strani širše javnosti in tudi nekaterih strokovnih avtorjev poimenovan kot *patriotizem*. Slednji se po njihovo od nacionalizma loči po tem, da je racionalnejši in ni zmožen tolikšne stopnje emocionalne zavezanosti domovini; za razliko od nacionalizma, ki naj bi bila nevarna, iracionalna sila, je patriotizem razumljen kot nekaj pozitivnega in celo zaželenega ter nujnega (Connor v Billig 1995, 56). V samem bistvu pa tako patriotizem kot tudi nacionalizem vključujeta ljubezen, posebno skrb in identifikacijo z določeno entiteto, le da je v primeru patriotizma ta entiteta država (*patria*), v primeru nacionalizma pa nacija (*natio*). Tako sta obe ideologiji pogojeni z enako vrsto prepričanj in vedenj, razlikujeta pa se glede na objekt, v smeri katerega delujeta (Primoratz 2007, 18).

Kot že omenjeno, nacionalizem oz. patriotizem nista predpogoj za pojav skrajne desnice, sta pa kljub vsemu pogosto njena sestavna dela, kar potrjujejo tudi glavne značilnosti desničarskega ekstremizma po Richardu Strössu (v Ramet 1999, 6), to pa so:

- pretiran nacionalizem⁶, ki vključuje sovražno vedenje do drugih držav in ljudi
- zanikanje enakopravnosti vseh ljudi do življenja, svobode, varnosti, veroizpovedi, izražanja stališč in svobode govora
- zavračanje parlamentarno-pluralnega sistema, ki temelji na principu večine
- ideologija ljudskega etnocentrizma.

Če torej skrajno desnico razumemo kot formacijo znotraj politike organizirane nestrpnosti, je potrebno kot posebno obliko skrajne desnice omeniti tudi fašizem in nacizem, posledično pa tudi njuni sodobnejši formaciji, neofašizem in neonacizem. Ti trije pojmi (skrajna desnica,

⁶ Organizirana nestrpnost ni omejena zgolj na nacionalno in rasno sfero, ampak se lahko manifestira tudi na področju spolnih norm, verskih praks itd.

fašizem in nacizem) si sicer niso povsem ekvivalentni, saj dandanes npr. obstaja in aktivno deluje veliko število desničarskih organizacij, ki pa ne podpirajo vedno ideje o vplivni državi, s katero sta vselej povezana nacizem in fašizem. Namesto tega si prizadevajo za nadomestitev države z institucijami na lokalni ravni, za katere verjamejo, da ne ogrožajo njihovih vrednot in prepričanj v tolikšni meri kot sicer (Kaplan in Weinberg 1998, 9). Poleg tega sta za nacizem značilni ideja o superiornosti bele rase in odkrit antisemitizem, fašizem pa idejno sloni na predpostavki o ponovnem rojstvu nacije kot posledici daljšega obdobja povprečnosti, dekadence in individualističnega materializma, ki, po mnenju fašistov, vodi v uničenje nacionalne skupnosti (Ramet 1999, 8).

Prvotno sta bili gibanji vezani izključno na Nemčijo oz. Italijo, izraza fašizem in nacizem pa izhajata iz uradnega imena političnega gibanja in ene politične stranke, ki so jo njeni ustanovitelji tudi sami poimenovali. Od takrat naprej pa sta termina postala splošna označevalca vseh podobnih gibanj ali strank po vsem svetu, ne glede na uradno ime, pod katerim delujejo. Obstoj vplivnih fašističnih gibanj in režimov je bil v evropski zgodovini minljiv fenomen, gibanjem pa je vzpon omogočila specifična gospodarska situacija, prežeta z nacionalnim ponižanjem. Moč so si ta gibanja pridobila s posredno ali neposredno podporo vseh tistih, ki so se bali razlastitve v primeru morebitne zmage nasprotnikov – komunistov oz. socialistov (Krejči 1991, 1).

Kljub temu da je fašizem pogosto razumljen kot zgodovinski fenomen, omejen na Evropo v obdobju obeh svetovnih vojn, pa Williams (v Ramet 1999, 46) opozarja, da smo tudi v današnjem času priča vzponu gibanj, ki so v svoji osnovi skrajno desničarska in fašistična, na primer v republikah bivše Sovjetske Zveze in vzhodne ter centralne Evrope, kar implicira na dejstvo, da gibanja ni moč opredeliti kot edinstvenega za specifične države, kot sta Italija in Nemčija, temveč se lahko pojavi praktično kjerkoli, če le obstajajo ustrezni predpogoji. Omenjene osnove fašističnih strank so tako bolj ali manj vidne tudi v ideologiji in delovanju sodobnih evropskih desnoekstremističnih strank, ki pa večinoma jasno zavračajo kakršnokoli povezanost s preteklimi (fašističnimi) režimi, saj so v mnogih evropskih državah politične organizacije, ki bi imele v svojih programih elemente verske, rasne ali nacionalne nestrpnosti, prepovedane, prav tako pa so prepovedane organizacije, ki bi se izdajale za naslednice fašističnih organizacij. Skupna značilnost sodobnih desnoekstremističnih strank je torej predvsem ta, da je nekdanji antisemitizem fašističnih strank nadomestil negativen, celo sovražno nastrojen odnos do tujcev (Vidovič 1992, 551–552).

Fašistične stranke se od drugih v političnem spektru *levo/desno* ločijo v nekaj ključnih točkah, in sicer:

- antidemokratska ideologija, podžgana z ekstremnim nacionalizmom in imperialističnimi apetiti do drugih držav, h kateri sodi tudi nasprotovanje vsakemu drugačnemu oz. opozicijskemu razmišljanju
- prikrito zavračanje parlamentarizma in večstrankarske vladavine. Po osvojitvi oblasti sledi prepoved ali uničenje političnih strank, sindikatov in drugih oblik pritiska⁷
- zasnovanost družbe kot harmonične in enotne skupnosti vladajočih in vladanih, kar naj bi zagotovilo resnično vladavino ljudstva⁸ (Vidovič 1992, 551).

Za kasnejšo analizo ekstremističnih spletnih strani je izmed omenjenih oblik fašističnega gibanja še posebej relevanten neonacizem, saj se njegovi pripadniki v boju za kulturno in politično hegemonijo vse bolj poslužujejo sodobnih komunikacijskih oblik. Neonacizem lahko v splošnem definiramo kot fundamentalistično družbeno gibanje s specifično družbeno podlago, politično ideologijo in obliko organizacije ter komunikacije, ki se pojavlja kot odgovor na vseprisoten proces modernizacije, katere posledica sta politična in socialna kriza. V svojem bistvu neonacizem poudarja ideje prvotnega gibanja (nacizma), pri čemer pa je determiniran z drugačnim družbeno-ekonomskim okvirjem. Pripadniki gibanja se tako odzivajo na izzive drugega vala modernizacije, ki ga zaznamujejo proces globalizacije, prevlada kapitalizma in grožnja rasne prevlade (Chroust 2000, 102–103).

⁷ V tem se fašistična oblika vladavine tudi razlikuje od avtoritarne, saj slednja dopušča obstoj določenih strank in skupin pritiska, ki pa pri oblasti ne smejo sodelovati.

⁸ Za razliko od liberalizma, ki naj bi slabil moč enotnega naroda.

3 SKRAJNA DESNICA V SLOVENSKEM PROSTORU

Ker koncept skrajne desnice v slovenskem prostoru oz. nasploh v postkomunističnih sistemih ne obstaja dovolj dolgo in ostaja relativno slabo raziskano polje, tudi točnega konsenza o tem, kako definirati skrajno desnico pri nas, (še) ni. Prav zato si je potrebno pomagati z nekoliko širšim konceptualnim okvirjem desnice v vzhodnoevropskem prostoru, za katerega Rametova pravi, da se v njem organizirana nestrpnost kaže v več oblikah, in sicer kot ultranacionalizem, fašizem in kriptofašizem, klerikalizem, ultrakonzervativizem ter radikalni populizem. Vsem naštetim oblikam je skupno sovraštvo do drugačnosti (rasne, verske, seksualne, ...), ki služi kot osnova za to, da lahko politika skrajne desnice sploh obstaja (Ramet 1999, 24–27).

V obdobju komunistične vladavine v Sloveniji so ljudje skrajno desnico dojemali kot nekaj »tam zunaj«, izražanje takšnih nazorov pa je bilo zaradi levo-usmerjenega režima strogo prepovedano in sankcionirano. Ta izključitev iz vsakdanjega političnega diskurza in status prepovedanega pa sta pritegnila veliko množico v obdobju postkomunizma, ko so v politično sfero vstopili tisti, ki so bili zaradi komunistične nadvlade pol stoletja »razžaljeni in zatirani«. Po razpadu komunizma, ki je ideološko gledano sovražnika videl v kapitalizmu in imperializmu, je radikalna desnica ustvarila nov seznam sovražnikov, proti katerim naj bi posamezniki usmerili svojo jezo; to so bili imigranti, etnične in ostale manjšine, liberalno usmerjeni izobraženci, komunisti in politiki, katerih primarna skrb ni bil nacionalni interes oz. tisti, ki niso bili dovolj nacionalno ozaveščeni. V obdobju po osamosvojitvi je del javnega mnenja opustil svojo prejšnjo liberalno držo in se začel identificirati s protidemokratskimi, nestrpnimi in skrajno nacionalističnimi stališči, tako zaradi osebnih razlogov kot tudi zaradi trenutnih eksistencialnih razmer, ki so vladale v državi (Rizman 1998, 249–253).

K temu je dodatno pripomogel pojav, imenovan (radikalni) populizem, ki ga med drugim zaznamuje karizmatičen voditelj z avtoritativnim značajem. Ob koncu 20. stoletja so se tako v državah bivše Jugoslavije oblikovala gibanja, ki na prvi pogled spominjajo na nacionalizem, v resnici pa gre za populistično skonstruirana gibanja s specifičnimi cilji in načini delovanja, ki se na noben način v celoti ne ujemajo z nacionalizmom in so mu celo kvalitativno različna, ta gibanja pa lahko označimo z izrazom *ljudska populistična gibanja* (Kuzmanić 2005, 10). Slednja nastajajo in delujejo v okoliščinah, kjer je koncept ljudstva razumljen kot osnovni in celo naravni princip življenja na nekem območju v določenem časovnem okviru. Ker je ljudstvo po njihovo še vedno v fazi nastajanja, je potrebno njegovo preoblikovanje v t.i. »ljudsko skupnost« (die Volks Gemeinschaft). Ljudska populistična gibanja torej v ospredje

postavljajo zbrano, nediferencirano množico, ki ni integrirana ali povezana, ima pa potencial, da v prihodnosti postane strukturirana in združena, kar bi sčasoma privedlo do konstrukcije ljudske skupnosti, kar je tudi dolgoročni cilj tovrstnih gibanj; njihova prizadevanja so tako omejena izključno na odpravo razlik med običajnimi državljani in elito ter vzpostavitev ljudstva kot ideala prve faze revolucije (Kuzmanić 2005, 12).

Nosilci radikalnih desničarskih idej v politični sferi so bile v slovenskem prostoru v obdobju po osamosvojitvi predvsem Slovenska nacionalna stranka Zmaga Jelinčiča, ki je izražala tendence nacionalističnih, šovinističnih in rasističnih družbenih diskurzov, Socialdemokratska stranka Janeza Janše in Slovenska ljudska stranka Marjana Podobnika. Vse tri stranke so v boju s svojimi političnimi nasprotniki uporabile posebno strategijo, s katero so okrepile medstrankarski boj in mobilizirale svoje članstvo za radikalno desna politična stališča in ideje. S tem so oblikovali smernice za delovanje slovenske desnice, ki so prisotne še dandanes; za slovensko desnico so tako med drugim značilne teorije zarote, ksenofoben odnos do priseljencev, še posebej tistih iz držav nekdanje Jugoslavije, in neomajna napoved glede domnevnega (ponovnega) prevzema države s strani komunistov ter obtoževanje svetovljanskih intelektualcev, ki po njihovo ogrožajo staromodni patriotizem. S tem lahko politiko skrajne desnice pri nas označimo kot politiko frustracije, ki jo zaznamuje nezmožnost sodelovanja z današnjo politično skupnostjo (Rizman 1998, 249–256).

4 INTERNET IN DRUŽBENA GIBANJA

Etnični predsodki in ideologije so pretežno pridobljeni in potrjeni prek različnih tipov diskurzov in oblik komuniciranja, kot so vsakodnevni pogovori, oglaševanje, filmi, novice, zakoni, vladne publikacije itd. Glede na to, da so mnoge izmed naštetih oblik komunikacije oblikovane s strani pripadnikov različnih elitnih skupin, ki imajo veliko vlogo pri nadzoru javnih sredstev simbolne reprodukcije, je moč sklepati, da imajo te elite neposreden vpliv tudi na reprodukcijo etničnih ideologij. Z drugimi besedami, mediji v družbi, kjer prevladuje domnevno etnično homogena skupnost, sodelujejo tudi pri reprodukciji rasizma, saj dominantni mediji na različnih ravneh ohranjajo stereotipe in predsodke o manjšinskih skupinah (Van Dijk 1991, 3–11). Diskriminacija se v medijih zaradi nenehno spreminjajočih se družbenih struktur in reprezentacij vse pogosteje pojavlja v bolj implicitnih, indirektnih in subtilnih oblikah, kar pa še ne pomeni, da je s tem tudi manj učinkovita.

Downing in Husband v zvezi z alternativnimi mediji desničarskih skrajnežev poudarjata, da je njihovo ciljno občinstvo, kljub temu da gre (statistično gledano) za majhno skupino ljudi, eden od najizrazitejših primerov aktivnega občinstva; gre za politične aktiviste, v mnogih primerih tudi za posameznike, ki podpirajo idejo o uličnem nasilju in jo tudi izvajajo v praksi. Internet jim v tem oziru omogoča občutek pripadnosti oz. neizoliranosti, posamezniki postanejo del upirajoče se globalne mreže zagovornikov ideje o belski superiornosti (Downing in Husband 2005, 69).

Internet je v splošnem oziru razumljen kot orodje oz. komunikacijski kanal, ki državljanom omogoča ustvarjanje družbenih, kulturnih in političnih sprememb. Od svojega nastanka do danes je postal pomemben medij v smislu organizacije različnih vrst mobilizacije in transformacije različnih vrst aktivnosti. Državljanski aktivizem se kaže v oblikovanju skupin, ki izražajo svoja mnenja in vedenja, kar je del procesa, vezanega na evolucijske demokratične spremembe (Häyhtiö in Rinne 2008, 11).

Po drugi strani pa internet kot medij predstavlja nekaj ključnih prednosti tudi za različne ekstremistične skupine; ta pojem se nanaša na katerokoli skupino, ki ima opravka z rasizmom, antisemitizmom in terorjem na kakršenkoli način oz. v kakršnikoli obliki. Te skupine v internetu vidijo predvsem sredstvo za širjenje propagande, ob čemer jim je omogočena tudi anonimnost, hkrati pa lahko ustvarjajo (in odstranjujejo) spletne naslove, forume, bloge, elektronsko pošto itd. (Hacohen 2010, 3–4). Predpostavka, da ima komunikacija preko

interneta manj omejitev v primerjavi z drugimi oblikami komunikacije, izhaja iz domneve, da anonimno vedenje posameznika razbremeni pritiskov, ki ga sicer omejujejo oz. njegovo obnašanje oblikujejo v skladu z družbenimi normami in standardi. Z drugimi besedami, ljudje se lažje poslužujejo odklonskega vedenja, ker zanj neposredno ne odgovarjajo nikomur. Anonimna komunikacija tako ni pod pritiskom podrejanja normam in pričakovanjem določene skupine in posameznik lahko nemoteno izraža aspekte svoje identitete, ki bi jih skupina sicer dojela kot nesprejemljive. Po drugi strani pa se lahko tvorec nekega sporočila na spletu odloči tudi drugače in razkrije svojo identiteto, v primeru, da v ciljnem občinstvu prepozna prisotnost enako mislečih posameznikov in mu je na ta način (z razkritjem identitete) omogočeno lažje izražanje svojih nazorov. V splošnem torej internet posameznikom ponuja možnost izbire razkritja lastne identitete v skladu z lastno presojo in prav ta svoboda odločitve olajša izražanje nazorov in idej tako enako mislečemu občinstvu kot tudi nasprotnikom izraženih idej (Douglas 2007, 158–159).

Internet se sicer kot sredstvo za širjenje ekstremističnih idej začne uporabljati že v začetku 80. let 20. stoletja, ko promoviranje spletnega aktivizma močno doprinese k zavedanju o pomembnosti novega medija za ekstremistična gibanja v celoti. Zgodnji aktivisti so se tako že relativno kmalu začeli zavedati, da internet ne le olajša komunikacijo in trženje, ampak lahko služi tudi kot medsebojna povezava članov in simpatizerjev različnih gibanj (Weitzman 2010, 8–9). Organiziran sovražni govor je kot odraz družbeno-političnega dogajanja v internetno sfero vstopil v obliki spletnih strani, forumov, klepetalnic in blogov ter začel hitro pridobivati na popularnosti, še posebej med mladimi, na katere ekstremistične skupine apelirajo s svojo protivladno naravnostjo in z nasprotovanjem kulturnemu konformizmu (Klein 2010, 88–91).

Eden od glavnih razlogov za uspešnost propagande na internetu je vsekakor dejstvo, da vsebine, ki se na spletu znajdejo, niso deležne nikakršnih omejitev oz. predpisov, kar je sicer značilnost tradicionalnih medijev, kot sta radio in televizija. Prav tako so stroški dostopanja do samega medija bistveno manjši, sporočila potencialno lahko dosežejo praktično vsakega posameznika z internetno povezavo, poleg tega pa vsebine nimajo časovne omejitve. Vse to omogoča članom različnih ekstremističnih skupin širjenje svoje ideologije, prepričevanje in pridobivanje novih članov ter organiziranje srečanj, shodov itd. (Hilliard in Keith 1999, 251).

Internet hkrati tudi dopušča posameznikom, ki so skrbniki t.i. »sovražnih spletnih strani«, da uvajajo nove člane in jih na bolj ali manj odkrit način pozivajo k doniranju finančnih sredstev

ter sodelovanju na demonstracijah in protestih, s čimer tudi dobijo priložnost, da postanejo del skupnosti. Tako ljudje iščejo solidarnost pri enako mislečih posameznikih, ki sicer v takšno ravnanje ne bi pristali (npr. izražanje močnih nacionalističnih nazorov je v realnem življenju veliko težje izvedljivo, predvsem zaradi neodobravanja družbe in politične nekorektnosti tovrstnih pristranskih pogledov). Na ta način internet poleg tega, da določenim marginaliziranim skupinam dopušča možnost udeležanja, enako možnost omogoča tudi tistim z družbeno nezaželenimi pogledi, ki lahko z njegovo pomočjo izražajo svoja mišljenja in frustracije. Manjše ekstremistične skupine se tako lahko (s pomočjo povezav do različnih mednarodnih organizacij) povežejo v večje skupine s kolektivno identiteto in skupnim ciljem (Douglas 2007, 157).

Dejstvo je, da antisemitizem in rasizem, v različnih oblikah manifestacije, predstavljata največji odstotek sovražnosti na spletu. Slednje je naslovljeno tako na dejanske kot tudi zamišljene sovražnike in se izraža na najrazličnejše načine, od očitnega in surovega sovraštva do bolj sofisticiranih in navidezno znanstvenih oblik. Uporaba spleta v tem oziru ni omejena zgolj na direktno izvajanje napadov s strani ekstremističnih skupin, temveč zajema tudi prizadevanje za simpatiziranje, podporo in spoštovanje s strani širše javnosti. Pri tem je še posebej na udaru mlajša populacija (otroci in mladostniki), ki jih tovrstne spletne strani skušajo prepričati s posebnimi oblikami naracije, med katerimi prevladujejo: uporaba humorja, preprosti in prepričljivi apeli, trditve o samoohranitvi in oglaševanje izdelkov. Poleg tega otroci in mladostniki mnogokrat ne prepoznajo razlike med verodostojno zgodovinsko spletno stranjo ter lažno spletno stranjo, ki npr. holokavst označuje kot potegavščino (Weizman 2010, 8–9).

Če je še nedolgo nazaj veljalo, da so ekstremistične skupine delovale izolirano druga od druge in so se morale za medsebojno povezavo močno potruditi, je vse to danes mogoče zgolj z enim pritiskom na gumb. Z namenom doseganja čim bolj širokega kroga občinstva se tovrstne skupine poslužujejo najrazličnejših metod, od prodaje blaga (zgoščenke z rasno nestrpno glasbo, oblačila s simboli belske nadvlade, ...) do opredelitve nalog skupine, ki vsebujejo informacije o verskem ali znanstvenem odobravanju njihovih nazorov, promoviranja različnih aktivnosti (pozivi na proteste in srečanja) in uporabe političnih argumentov in zgodovinskih referenc. V te namene je tudi sam izgled spletnih strani navadno privlačen in daje vtis profesionalnosti. Poleg tega nekatere skupine veliko truda vložijo v predstavitev zgodovine organizacije in njenemu smotru. Kot glavne skupne cilje ekstremističnih skupin na spletu lahko tako prepoznamo medsebojno povezovanje, izobraževanje in uvajanje novih članov, pri

čemer mnoge tovrstne strani ciljajo na širšo skupnost, poleg enako mislečih posameznikov pomembno ciljno skupino predstavljajo tudi tisti, ki o tovrstnih organizacijah ne vedo prav dosti (njim se želijo organizacije predstaviti v čim boljši luči in ustvariti pozitivno podobo o njih samih in ostalih sorodnih skupinah) in otroci. Slednjim ekstremistične skupine služijo predvsem kot vir informacij oz. pomoč pri različnih šolskih projektih, poleg tega pa otroci, ki so že člani skupine, dajejo nasvete drugim otrokom, kar služi kot vabilo za pridružitve skupini (Douglas 2007, 155–158).

5 METODOLOŠKI OKVIR

V nadaljevanju se bom lotil konkretne analize spletnih strani, pri čemer si bom pomagal s kritično analizo diskurza. Le-ta se namreč se namreč osredotoča na jezikovne in semiotske vidike medijskega teksta, s katerimi skuša avtor teksta vzpostaviti hegemonski odnos do nekega objekta in tako vplivati na naslovnika. V mojem primeru medijske tekste predstavljajo posamezne spletne strani, pri katerih bom pozoren tako na jezikovne kot tudi nejezikovne prvine (uporaba specifične terminologije, vizualni elementi na strani ...), prisotnost sovražnega govora kot posledico izključevalnega diskurza, samorazumevanje skupin kot indikator ustvarjanja hegemonskega diskurza ter vlogo diskurza pri reprodukciji ideologije, ki jo pri ekstremističnih skupinah med drugim predstavljata prodaja izdelkov in povezovanje med skupinami samimi. Ob vsem tem je zelo pomembno tudi razumevanje slovenskega nacionalističnega diskurza, ki je osnovni pokazatelj prisotnosti nacionalizma na analiziranih straneh in njegovega razlikovanja od drugih pojmov (npr. neonacizem). Na ta način bom z interpretacijo medijskih tekstov dobil širši vpogled v delovanje ekstremističnih skupin kot del širšega družbeno-kulturnega okvirja.

5.1 Diskurz

Diskurz je specifičen način sporočanja o svetu ali razumevanja sveta oz. enega izmed njegovih vidikov (Jørgensen in Philips v Vezovnik 2009, 11). Diskurz pa, ožje gledano, pomeni tudi rabo jezika v odnosu do družbenih, političnih in kulturnih oblik – diskurz je jezik, ki odraža družbeni red, ter hkrati jezik, ki oblikuje družbeni red in posameznikovo interakcijo z okoljem (Jaworski in Coupland v Vezovnik 2009, 11). Z drugimi besedami, diskurz je zgodovinsko specifičen sistem pomenov, ki oblikuje identitete objektov in subjektov, prav ta zgodovinska specifičnost določenega diskurza pa priča o tem, da diskurzi niso stalni, temveč se spreminjajo glede na okoliščine. Diskurz, ki v določenih družbenih pogojih prevzame hegemonsko pozicijo, je lahko kmalu izpodrinjen, boj za prevlado pa je vedno političen (Vezovnik 2009, 16).

Diskurz torej definira in producira objekte našega védenja in je zato že v sami definiciji vključevalen in izključevalen: tako kot vključuje ali dovoljuje nekatere načine razmišljanja ali govorjenja o stvareh, tako tudi izloča, diskvalificira in izključuje drugačne in druge načine

razmišljanja in govorjenja, izključuje sebi nasprotne diskurze. Proces izključevanja poteka v diskurzu kot oblika definiranja, kaj je moč reči, o čem je razmišljati in kaj velja za znanje ali védenje; diskurz je nadalje zamejen z rituali, ki le izbranim posameznikom dovoljujejo izrekanje določenih izjav. Poleg tega diskurz do določene mere regulira, kontrolira in sooblikuje naše misli in dejanja, hkrati pa producira tudi mesto za subjekt, ki zunaj diskurza ne more obstajati (Kuhar 2003, 14–15).

Diskurz ima tudi poseben status pri reprodukciji ideologije, slednja pa predstavlja skupno družbeno reprezentacijo, ki opravlja specifične funkcije za različne družbene skupine. Različne lastnosti teksta in govora namreč, za razliko od večine ostalih družbenih praks in semiotičnih kodov, omogočajo pripadnikom družbe dejansko izražanje ali formuliranje abstraktnih ideoloških prepričanj oz. kateregakoli drugega mnenja, vezanega na ideologije (Van Dijk 1998, 191–192). Prav zato je raziskovanje in analiziranje različnih aspektov diskurza učinkovita metoda za osmišljanje ideoloških vidikov uporabe jezika in relacije moči ter posledično za razumevanje hegemonskih odnosov v družbi.

5.2 Kritična analiza diskurza

Eden od glavnih empiričnih pristopov k proučevanju diskurza je t.i. *kritična analiza diskurza*, ki se loteva predvsem analize javnih diskurzov (političnih govorov, medijskih diskurzov itd.) v kontekstu, v katerem nastajajo. Analizo diskurza definiramo kot multidisciplinaren pristop k študiji uporabe jezika in komunikacije v specifičnem družbenem kontekstu. Kot posebna veda se pojavi v poznih 60ih in zgodnjih 70ih letih, povezana pa je z razvojem antropologije, etnografije, lingvistike, psihologije, množičnega komuniciranja, zgodovine, politične znanosti in ostalih humanističnih disciplin, ki so tako ali drugače povezane z analizo teksta ali govora (Van Dijk 1991, 44–45).

Osrednjega pomena pri kritični analizi diskurzov je analiza diskurza kot proces analiziranja pomenskih praks in diskurzivnih oblik, ob čemer se je potrebno osredotočiti na analizo jezikovnih in nejezikovnih (semiotičnih) tekstov – dokumentov, govorov, medijskih besedil, fotografij, filmov, dogodkov, politik itd. Ob tem je potrebno poudariti, da jezik in diskurz nista odsev neke vnaprej določene realnosti, ampak reprezentacije slednje vselej ustvarjamo s pomočjo jezika. Opravka imamo torej z nizom sistemov oz. diskurzov, pri čemer spreminjanje pomena določa hegemonski diskurz (Vezovnik 2009, 13–16).

Kritična analiza diskurza se v prvi vrsti ukvarja z oblastjo, dominacijo, hegemonijo, neenakostmi in diskurzivnimi procesi njihovega razglašanja, prikrivanja, legitimiranja in reproduciranja. Ena izmed temeljnih predpostavk je, da diskurz v prvi vrsti izključuje, zato se marsikatera analiza osredotoča prav na načela izključevanja določenih družbenih skupin v odnosu do drugih (Vezovnik 2009, 111). Kritična analiza diskurza je v svojem bistvu interpretativna in razlagalna, pri čemer lahko diskurze interpretiramo na mnogo različnih načinov, na interpretacije pa vpliva različno občinstvo in število informacij, ki zadevajo kontekst diskurza. Kritično branje tekstov pri tem implicira uporabo ustrezne metodologije in poglobljene analize teksta (Vezovnik 2009, 115).

Norman Fairclough, eden izmed utemeljiteljev kritične diskurzivne analize, slednjo pojmuje kot teorijo in raziskovalno metodo hkrati. Po njegovo ima vsak diskurzivni dogodek tri dimenzije, cilj kritične analize diskurza pa je proučiti, kakšen odnos vlada med njimi. Te dimenzije so:

- tekstualna dimenzija v obliki lingvistične analize, ki zadeva tako samo obliko medijskega teksta kot tudi njegov pomen,
- dimenzija diskurzivne prakse, ki vključuje različne aspekte produkcije in interpretacije medijskega teksta,
- dimenzija družbene prakse, ki lahko zajema specifičen situacijski kontekst ali pa širši družbeno-kulturni okvir (Fairclough 1995, 57–62).

Diskurzivna analiza tako skuša pokazati, kako različni konteksti (kognitivni, družbeni, zgodovinski, kulturni ali politični) rabe jezika in komunikacije vplivajo na vsebine, pomene in strukture teksta ali dialoga in tudi obratno, torej kako je diskurz sam po sebi sestavni del strukture teh kontekstov (Van Dijk 1991, 45).

5.3 Slovenski nacionalistični diskurz

Nacionalistični diskurz se v Sloveniji po obdobju osamosvojitve pogosto vrti okrog esencialističnega vprašanja, kakšna bi morala biti prava in resnična slovenska identiteta, kaj izgrajuje slovensko nacionalno substanco in katera kontinuiteta slovenske identitete se mora ohranjati. Ko se ta vprašanja nanašajo na vlogo *drugega*, avtorji pogosto zapadejo v diskriminacijo, stereotipe, nacionalizme in marginaliziranje, še posebej v povezavi z

balkanizmom, ki predstavlja nekritično in predpostavljeno pripisovanje negativnih značilnosti Balkanu na podlagi kulturnih, verskih in etničnih predsodkov. Ta orientalistična ideologija Balkana je mehanizem za zagotavljanje mednarodne nadvlade. Homogenizacija slovenstva pa ne nastopi zgolj zaradi zunanjega sovražnika, ki prihaja z Balkana, temveč je nacionalna ogroženost postala močna točka identifikacije, tudi kadar je sovražnik notranji. Nacionalizem je namreč ideološki način, kako individuumi doživljajo svoje najbolj vsakdanje, konkretne zgodbe, način, kako zanje najdejo svojega krivca. Nacionalna identifikacija vselej temelji na fantazmi sovražnika, tujca, ki se je vrnil v našo družbo in nas vselej ogroža s svojimi navadami, diskurzom in rituali, ki niso »naši«. Karkoli ta *drugi* dela, nas ogroža že s samim obstojem. Fantazma tega, kako *drugi* živi na naš račun, lenari, izkorišča itd., se vedno znova oblikuje v skladu z našo željo. Tako je npr. večer očitok priseljencem, da so lenuhi, brez delovnih navad itd., hkrati pa se jim očita, da kradejo naša delovna mesta (Salecl v Vezovnik 2009, 170).

Nacionalistični diskurz je pogosto dodatno podkrepljen z ekonomskimi argumenti, saj »tujec vedno živi na naš račun« – ekonomski argument bodisi interpelira bralca v temeljno eksistenčno logiko, ki meri na ekonomijo golega preživetja, pogosto pa tudi v kolektivno žrtev sovražne špekulacije, pri tem ustvarja kolektivni »mi«, tako da poleg občinstva v kohezivno skupnost zajame tudi vse »naše« državljane, otroke in vnuke, predvsem pa »naše« eksistenčno ogrožene. S tem, ko vzbuja sočutje do naših žrtev, odvrta pogled od realnega problema (Vezovnik 2009, 187).

6 ŠTUDIJA PRIMERA

6.1 Vizualni izgled in zgradba analiziranih spletnih strani

Vizualni izgled in zgradba spletne strani sta pomembna dejavnika, kadar se želi ekstremistična skupina znebiti negativnih očitkov in obtožb s strani tradicionalnih medijev in tudi širše javnosti. Z drugimi besedami, tovrstne skupine želijo izboljšati svojo javno podobo, zato so njihove spletne strani pogosto profesionalno skonstruirane in imajo atraktiven izgled, s čimer učinkoviteje pritegnejo obiskovalce in jim hkrati posredujejo tudi pozitivno predstavo o skupini in njenem delovanju. K temu dodatno pripomorejo tudi posebni zavihki in podstrani, s podrobnim opisom idejne zasnove in ciljev skupine. Poleg tega, da s tem informirajo posameznike, ki sicer o organizaciji ne vedo veliko, se jim lahko tudi predstavijo v pozitivni luči in s tem celo pridobijo potencialne nove člane (Douglas v Joinson 2007, 157).

Izmed vseh analiziranih strani je stran skupine Hervardi najbolj razdelana in pregledna, saj lahko ob straneh zasledimo veliko število najrazličnejših podstrani, od predstavitve skupine, opisa delovanja, spletne trgovine, povezav do družabnih omrežij in splošnih informacij o Sloveniji in Slovencih. Obiskovalcu je v levem zgornjem kotu za hitrejše iskanje na voljo brskalnik, stran pa vsebuje tudi sekcije »pregovor dneva«, »na današnji dan« in »kviz« ter avdio vsebine⁹, ki še dodatno pritegnejo zainteresirane posameznike. V zgornjem levem kotu se nahaja grb skupine, sestavljen iz napisa »Hervardi« in t.i. »karantanskega panterja«, ki je tudi sicer zaščitni znak skupin Hervardi in Tukaj je Slovenija. Ozadje je povečini belo in s tem nemoteče, celotna stran pa daje vtis profesionalnosti in preudarnosti.

Podobno zasnovano spletno stran ima tudi skupina Tukaj je Slovenija; v zgornjem levem kotu je prav tako prisoten simbol karantanskega panterja, ob njem pa je izrisana množica ljudi z zastavami v rokah, kar daje občutek kolektivne povezanosti skupine. Spodaj se nahajajo različni zavihki, ki obiskovalca vodijo po podstraneh (»O nas«, »Grafika«, »Videoteka«, »Trgovina«, »Akcije«, »Članki« in »Povezave«), prisoten je tudi brskalnik in povezava do strani na družabnem omrežju Facebook. Kot posebnost velja izpostaviti zavihhek »Grafika«, kjer si lahko obiskovalec prenese različna računalniška ozadja z domoljubno tematiko in prebira stripe, ki kritično obravnavajo priseljence v Sloveniji, ter videoteka, kjer so zbrani

⁹ Poleg povezav na omrežji »youtube« in »myspace« so obiskovalcu dostopne tudi MP3 glasbene datoteke z domoljubno vsebino, ki si jih lahko brezplačno prenese na računalnik.

videoposnetki s spletnega portala Youtube, ki so tako ali drugače povezani z domoljubno tematiko.

Povsem drugačno vizualno zasnovo pa ima spletna stran skupine Headhunters Domžale, kar je opazno že pri samem ozadju, ki je črne in temno rdeče barve, kar daje temačen vtis, k čemur še bolj pripomore velik simbol, ki ga sestavljajo mrtvaška glava in simbol treh sedmic; takšna mrtvaška glava je bila med 2. svetovno vojno simbol nacistične vojaške organizacije, imenovane *SS-Totenkopfverbände*, danes pa velja za simbol neonacističnih skupin. Ozadje je v barvah nacistične zastave (črna-bela-rdeča), mrtvaško glavo pa obdaja simbol treh sedmic oziroma svastika s tremi kraki, ki jo sicer uporablja mednarodna neonacistična organizacija Blood & Honour. Pravzaprav obstaja na spletni strani Headhunters Domžale več indicev, da sta skupini Headhunters Domžale in Blood & Honour Slovenia med seboj povezani – poleg omenjenega simbola, uporabe rdeče in črne barve za ozadje strani in izpisane številke 28, ki prav tako simbolizira skupino Blood & Honour, Headhunters Domžale pri predstavitvi svojega delovanja ob koncu zapišejo »*Hail victory. Hail Blood&Honour.*«, povezava »Pojdi na forum« pa vodi na (sicer neaktiven) spletni naslov »<http://www.28slovenia.com/forum>«, torej na forum nekdanje spletne strani skupine Blood & Honour.

Z vidika izgleda in zgradbe spletne strani je zanimiva in izstopajoča tudi stran skupine Blood & Honour Slovenia. Za začetek velja omeniti, da mednarodna stran Blood & Honour Worldwide¹⁰, kjer so zbrani vsi spletni naslovi posameznih Blood & Honour organizacij po državah, kot slovensko spletno stran navaja <http://www.28slovenia.com>¹¹, vendar pa je ta povezava že dlje časa nedelujoča. Sedanja spletna stran je sicer v primerjavi z drugimi analiziranimi spletnimi stranmi najbolj pomanjkljiva in skopa z informacijami, saj ne vsebuje nikakršnih zavihkov, predstavitev skupine, podatkov o delovanju, spletne trgovine ali povezav do ostalih spletnih strani. Na to odsotnost določenih elementov v medijskem tekstu opozarja tudi Fairclough, ki pravi, da so pri analizi diskurza enako pomembne stvari, ki so v tekst vključene, kot tiste, ki v tekstu manjkajo in kažejo na zavestno izbiro avtorja teksta, da jih vanj ne vključi (Fairclough 1995, 18). Odsotnost omenjenih elementov torej kaže na namero tvorca (oz. skrbnika) spletne strani, da določenih informacij ne razkrije. Kljub vsemu pa lahko na strani zasledimo že prej omenjeni simbol treh sedmic, ki se nahaja med besedama »Blood« in »Honour«, napovednik koncerta ameriške neonacistične glasbene skupine »Bully Boys«,

¹⁰ <http://www.bloodandhonourworldwide.co.uk>

¹¹ Enak spletni naslov zasledimo tudi na strani Headhunters Domžale, zavihek »*Pomembne povezave/Important links*«.

sekcijo z naslovom »starejše objave«, kjer se skupina odziva na nekatere objave tradicionalnih medijev, ter kontaktni e-naslov.

6.2 Predstavitev, namen in cilji skupin

Pripadniki skupine *Headhunters Domžale* se na spletni strani (zavihek »O nas/About us«) v prvi vrsti definirajo kot neonacisti, kar večkrat neposredno poudarijo z izjavami, kot npr. »Mi kot nacional-socialisti se bomo borili za pravice belega človeka ...«, iz česar je razviden tudi cilj skupine, in sicer boj za pravice *belega* človeka, ki je po njihovo zatiran in diskriminiran. Ob tem je po njihovo nacizem ideologija, ki je »... postala zelo proevropska in po našem mnenju edina sposobna povezati Evropo, da spet postane vodilna sila v svetu.«. Poleg tega je skupina izrazito protikapitalistično usmerjena, ne zavrača pa v celoti ideje o multikulturalnosti, kar je razvidno iz naslednjih besed: »In ker je za nas pomembno, da se nacionalnost brani na okopih rase, so k nami dobrodošli vsi narodi bele evrope (Srbi, Hrvati, Madžari, Švedi, Italjani, Avstrijci, Nemci, Angleži... itd).«. Ta izjava poleg očitne rasistične note v sebi skriva tudi idejo o povezanosti z enako mislečimi skupinami iz drugih držav, kar še dodatno potrjuje zavihek »Dogodki/Events«, kjer so objavljeni zapisi in fotografije s preteklih srečanj.

Skupina *Hervardi* se na spletni strani predstavlja kot domoljubna organizacija, katere cilj je po lastnih besedah ohranitev slovenske tradicije in boj proti protinacionalnim in neoliberalnim težnjam. Odločno sicer nasprotujejo pojmovanju skupine kot ekstremistične in nestrpne, kar podkrepijo z besedami »Nacionalisti smo izključno v pozitivnem pomenu tega pojma, nikakor ne, v negativnem. Nestrpni pa nismo nič bolj, kot tisti domestofobi, ki nas vnaprej obsojajo za nekaj česar nismo storili!«. Poudarjajo tudi, da niso člani nobene politične skupine in da obsojajo vsakršno obliko totalitarizma. Kljub vsemu skupina več kot očitno zavrača multikulturalizem, za katerega menijo, da ogroža obstoj slovenskega naroda in kulture. Nasprotnika pa vidijo tudi znotraj lastne države, saj se ostro odzivajo na najrazličnejše politične in medijske dogodke, poleg tega nasprotujejo uradnim državnim simbolom, na zavihku »Zgodovina« pa lahko najdemo celo lastno interpretacijo nekaterih preteklih dogodkov, kot so 2. svetovna vojna in osamosvojitve Slovenije.

Na usmeritev skupine *Tukaj je Slovenija* nas opozori že napis na naslovni strani, in sicer »Portal domoljubne mladine«. Kot cilj jasno opredelijo združevanje mladih z ljubeznijo do Slovenije, kot ostali cilji pa so omenjeni še domoljubje, druženje in aktivizem. Ob tem

poudarijo, da celoten projekt temelji na mreži osebnih in internetnih poznanstev, saj »... članstvo v društvih in organizacijah odbija veliko ljudi, ker ima hierarhijo, določene pravne posledice, zahteva osebne podatke ter pobiranje članarine.«. Tudi oni se, podobno kot Harvardi, ne opredelijo za nobeno politično opcijo, saj njihov cilj ni zaščita ali nadvlada nad drugimi preko hierarhije; kljub temu pa lahko na zavihku »Članki« zasledimo prispevek o udeležbi tedanje slovenske vlade na čelu z Janezom Janšo na Konferenci predsednikov evropskega parlamenta, na katerem so vsi predstavniki slovenske vlade nosili značke s podobo karantanskega panterja, kar so na strani označili kot hvale vredno. Na zavihku »Akcije« lahko zasledimo tudi seznam preteklih dejanj skupine, kot so risanje grafitov po zidovih, opisi srečanj članov skupine in izdelava brošur s predstavitvijo ciljev skupine, poleg tega pa je prisoten tudi neposreden apel na obiskovalce strani, in sicer z besedami »Pridruži se nam v boju za svetlejšo prihodnost Slovenije in slovenskega naroda tudi ti!«, ki se sklicuje na plemenite in dobronamerne cilje, brez neposredne izpostavitve nasilja ali nestrpnosti.

Ob tem naj še dodam, da je o samorazumevanju in ciljih skupine Blood & Honour Slovenia zaradi pomanjkanja relevantnih informacij težko govoriti. Sodeč po dejstvu, da so pripadniki mednarodne organizacije Blood & Honour opredeljeni kot neonacisti in da na to nakazuje tudi že prej omenjeni simbol, bi lahko tudi skupino Blood & Honour Slovenia označili za neonacistično; v eni od izjav v sekciji »Starejše objave« pa se sicer oddaljijo od pojmovanja samih sebe kot ekstremistov z besedami: »Če smo ekstremisti mi, ki organiziramo en koncert zaprtega tipa na leto na katerega pridejo somišljeniki iz Evrope in še kakšen piknik, kaj je potem Zveza borcev?«

Analiza namena in ciljev skupin je pokazala, da se le-ti v vseh primerih oblikujejo v skladu z *drugim*, torej z določeno zamišljeno entiteto, ki predstavlja grožnjo *nam*¹², ta grožnja pa lahko prihaja od zunaj (v primeru Headhunters Domžale tako druge rase predstavljajo grožnjo belcem, ameriške kapitalistične vrednote pa evropski tradiciji) ali od znotraj (skupini Harvardi grožnjo predstavljajo priseljenci in njihovi potomci). Sovražnik ima navadno svojo lastno nacionalno in politično identiteto. Včasih je lahko to notranji, etnično drugačen *drugi*, ki živi na slovenskem ozemlju, spet drugič gre za političnega nasprotnika, ki se ga obravnava kot obrobnega in nepomembnega zaradi drugačnih stališč (Vezovnik 2009, 168–170). Gre torej za klasičen boj za hegemonijo, pri čemer do izraza pride ena od posebnosti slovenskega nacionalističnega diskurza, in sicer nenehno poudarjanje majhnosti, nemoči in prevlade

¹² Posameznikom, skupini, narodu, ...

drugih, večjih narodov nad nami, kar je lepo razvidno pri enem od zapisov na spletni strani Harvardi, ki se glasi: »Slovenci predstavljamo le 0.033% človeštva, zato ne moremo ogrožati niti nikogar izmed svojih sosedov«.

6.3 Prisotnost sovražnega govora

Razumevanje in umeščanje sovražnega govora kot sovražno dejanje je osnova v razumevanju nestrpnosti oziroma sovražnosti in je ravno tako kriminalno dejanje kot rasistični ali nacionalistični fizični napad. Če sovražnega govora ne prepoznamo kot kriminalno dejanje, potem tudi druga dejanja težje obravnavamo kot rasistična, homofobna, nacionalistična ali seksistična. Sovražni govor je eno najmočnejših sredstev diskriminacije, saj ga je težko definirati, še težje pa preiskovati in kaznovati. Podobno kot druge oblike diskriminacije temelji na prepričanju, da so nekateri ljudje manjvredni, ker pripadajo določeni skupini. Glavni cilj sovražnega govora je razčlovečiti tiste, proti katerim je usmerjen, njegov namen pa je ponižati, prestrašiti, spodbuditi nasilje in druge akcije glede na rasne, spolne, religiozne, nacionalne ter telesne izvore in značilnosti teh skupin (Leskošek 2005, 81–82).

Sovražni govor je sicer po definiciji Odbora ministrov Sveta Evrope definiran kot katerakoli oblika izražanja, ki širi, spodbuja, promovira ali opravičuje rasno sovraštvo, ksenofobijo, antisemitizem ali druge oblike sovraštva na podlagi nestrpnosti, kot so: nestrpnost, izražena z agresivnim nacionalizmom in etnocentrizmom, diskriminacija in sovraštvo do manjšin, migrantov in ljudi z imigrantskim poreklom (Weber 2009, 3).

Upoštevajoč to definicijo je moč ugotoviti, da je sovražni govor vsaj do neke mere prisoten pri vseh štirih analiziranih straneh, še posebej če ga proučujemo skupaj z diskurzom izključevanja, kjer so določene družbene skupine označene kot manj vredne, škodljive ali nevarne. Ob tem pa je potrebno poudariti, da obstajajo velike razlike v načinu posredovanja sovražnega govora in objektu, proti kateremu je usmerjen. V največji meri ga lahko identificiramo pri skupini *Headhunters Domžale*, kjer so pri predstavitvi skupine prisotni elementi rasne nestrpnosti kot posledica strahu pred prevlado drugih ras (» ... čez nekaj generacij bo Azija še vedno azijska, Afrika še vedno afriška, mi beli Evropejci pa bomo počasi izginjali iz obličja zemlje.«), ter implicitno izražene antisemitizma (» ... kdo bi si

misli, da so ti ubogi židje tri leta po končani vojni in "holokavstu" začeli vojno v "svoji" na novo ustanovljeni državi.«).

Na spletni strani skupine Harvardi neposredno izraženega sovražnega govora praktično ni mogoče zaslediti, je pa zato jasno izraženo nasprotovanje multikulturalnosti («Prepričani smo, da moramo v današnji multikulturni družbi, katera prinaša po našem mnenju, celo vrsto negativnih pojavov, vzpostaviti raznim protinacionalnim in neoliberalnim, pa tudi kakšnim drugim težnjam, vsaj enakovredno protiutež! To je naša moralna pravica in dolžnost!«) in vsem totalitarnim političnim sistemom («Nacizmu in fašizmu ob bok postavljamo še tri protislovenske ekstremizme - jugoslovanski unitarizem v obeh različicah – velesrbski in velehrvaški, klerikalizem in komunizem v njegovi boljševisistično-stalinistični izvedbi!«).

Podobna ugotovitev velja za spletno stran skupine Tukaj je Slovenija, kjer je sovražni govor opazen zgolj posredno pri nekaterih člankih v rubriki »Nesprejemljivo«, in sicer najpogosteje v povezavi z romsko skupnostjo («V Sloveniji je očitno žal tako, da če si pripadnik »posebne skupine«, uničuješ naravo in gradiš na črno, dobiš od države vse prineseno na krožniku, ...«) in pri opisu delovanja skupine («Z grafiti in nalepkami smo hoteli predvsem prekriti simbole in napise priseljencev in njihovih potomcev, kot so Srbija, Bosna, CCCC, mesec in zvezda in podobno po slovenskih mestih, saj so takšni napisi za Slovence sramotni in ponižujoči.«)

Tudi pri skupini Blood & Honour Slovenia je sovražni govor izražen posredno, na implicitni ravni, in sicer gre predvsem za nasprotovanje levi politični usmeritvi, na kar kažejo izjave, kot so »Komur v Sloveniji ne uspe odkriti levičarskih skrajnežev, mu ne bi uspelo odkriti niti porcelana v trgovini s porcelanom.« in »Imamo 100.000 trupel in niti enega morilca iz vrst levičarskih skrajnežev, ter predsednika za katerega je to drugorazredna tematika.«, mestoma pa je mogoče zaznati tudi versko nestrpnost, npr. v izjavi »Če prepoveste židovske in muslimanske skupnosti zato, da lahko posledično prepoveste naš koncert se vam tudi najlepše zahvaljujemo, da smo vas spodbudili k pravi odločitvi.«

Podrobna analiza sovražnega govora na spletnih straneh ekstremističnih skupin je tako pokazala, da je le-ta redko prisoten v obliki neposrednih in nedvoumnih izjav, ki izražajo nestrpnost in diskriminacijo, še več, skupine odločno zavračajo kakršnokoli povezavo z nasiljem in celo poudarjajo lastno strpnost, kot je to razvidno iz naslednje izjave skupine Headhunters Domžale: »... naše orožje ne bodo puške, bombe in noži, temveč bo naše edino orožje naše prepričanje.«. Kljub temu torej, da je grožnja s strani ostalih skupin (npr. nebelcev) pravzaprav pogoj za obstoj ekstremističnih skupin, so tudi pretekle raziskave

sovražnih spletnih strani (nekoliko presenetljivo) pokazale na odsotnost neposrednega konflikta in nasilja in s tem tudi odsotnost sovražnega govora. Namesto tega je bilo ugotovljeno, da se ekstremistične skupine pogosteje izražajo s pomočjo prepričevalnih argumentov, ki govorijo v prid belske superiornosti in opravičujejo svojo (superiorno) pozicijo napram ostalim rasam (Douglas v Joinson 2007, 159).

Razlog za to je najverjetneje v strahu pred morebitnimi sankcijami, saj je v Sloveniji sovražni govor reguliran v kazenskem zakoniku RS (Uradni list RS, št. 50/2012), ki prepoveduje javno spodbujanje ali razpihovanje narodnostnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva, širjenje idej o večvrednosti ene rase nad drugo in pomoč pri rasističnih dejavnostih ter odobravanje holokavsta in ostalih vojnih hudodelstev. Če je kaznivo dejanje storjeno z objavo v sredstvih javnega obveščanja ali na spletnih straneh, se lahko kaznuje tudi odgovornega urednika oz. skrbnika spletne strani.

6.4 Posebnosti na ravni rabe jezika

Vsi tipi besed, še posebej pa samostalniki, pridevniki, glagoli in prislovi, nosijo konotativne pomene, ki odražajo družbene vrednote in sodbe. Avtorji medijskih tekstov lahko tako z zavestno izbiro različnih jezikovnih sredstev lažje pritegnejo pozornost potencialnega občinstva in dodatno podkrepijo ideje, izražene v tekstu. Eden izmed najučinkovitejših načinov za doseganje tovrstnega cilja so retorične figure, z uporabo katerih skuša pisec teksta čim bolj vplivati na bralca. Retorične figure namreč poleg uveljavljenega pomena konotirajo še nek drug pomen, so sredstvo argumentacije in prepričevanja občinstva, da prevzame stališče, ki ga predstavlja pisec. Van Dijk poudarja, da so retorične figure dodatne strukture v tekstu, ki lahko prevzemajo bralčevo pozornost in vodijo k poudarjanju določenih pomenov (Van Dijk 1991, 209). Tako je npr. namen uporabe vojaške terminologije ali vojne metaforike, ki ju lahko pogosto zasledimo v povezavi z nacionalističnim diskurzom, povečati dramatičnosti in privabiti bralce. Vojna metaforika konotira in naturalizira nasilje, agresijo, delitev na »nas« in »njih«, konstituirata mačizem itd. Na simbolni ravni ustvarja kohezivnost »naše« skupine, tako da jo v prvi vrsti razlikuje od določene »druge« skupine. Tvorec teksta bi se sicer lahko odločil tudi drugače in izraze zamenjal z bolj nevtralnimi, kar bi pomenilo ublažitev negativnih občutkov pri bralcih (Richardson v Vezovnik 2009, 117). Še en pogost način vstopa avtorja v besedilo in s tem popestritev le-tega so tudi nove besede oz. neologizmi

ter besede z ekspresivno vrednostjo, kar pomeni, da so bodisi slabšalne, ironične, vulgarne, šaljive itd. (Korošec v Vezovnik 2009, 118). Takšna uporaba besed je lahko jezikovni odraz sprememb, npr. vznik novih ideologij in političnih sistemov, kot tudi novosti, ki jih prinašajo stiki z drugačnimi narodi, kulturami, verskimi prepričanji in vrednotami (Logar v Vezovnik 2009, 118)

Največja jezikovna posebnost skupine *Headhunters Domžale* je nedvomno ta, da so vse vsebine¹³ prevedene v angleški jezik. S tem omogočajo somišljenikom iz drugih držav prebiranje člankov in kupovanje artiklov, po drugi strani pa še močnejše podkrepijo svojo tezo o povezovanju s posamezniki različnih nacionalnih pripadnosti, o čemer pričajo besede »In ker je za nas pomembno, da se nacionalnost brani na okopih rase, so k nami dobrodošli vsi narodi bele evrope ...«. Sicer je na strani moč zaslediti tudi kar nekaj primerov retoričnih figur, še posebej metafore, kot npr. »beli človek ni prašič, ki ga zapreš v stajo in ga hraniš in rediš, preden ga odpelješ v klavnico.«, s čimer želijo napisanem dodati nek drug pomen in na ta način pritegniti obiskovalca; v konkretnem primeru belega človeka primerjajo s prašičem in s tem posredno opozarjajo na nevarnost, ki jo vidijo v drugih rasah in na svoj, po njihovem mnenju podrejen, položaj. Podobne primere lahko zasledimo tudi na strani *Blood & Honour Slovenia*, kjer med drugim piše »Po vsem prebranem o peklenskih, podivjanih, neustavljivih, huliganskih neonacistih v slovenskih medijih se 300 Špartancev pri Termopilah lahko očitno samo skrije proti 30 slovenskim skinheadom pred Maximarketom¹⁴«. Gre za primer izjave, ki je v svojem bistvu sarkastična in kaže na namero avtorja teksta, da na impliciten način zanika krivdo, ki so jo skupini pripisali drugi mediji.

Popolno nasprotje zgoraj opisanima primeroma pa sta spletni strani skupin *Hervardi* in *Tukaj je Slovenija*. Vse vsebine so namreč napisane v slovenskem jeziku s posebnim poudarkom na slovnični pravilnosti in striktni uporabi slovenskih izrazov (na strani *Hervardi* gredo celo tako daleč, da npr. uporabljajo stara imena za mesece – listopad, mali traven ...), na obeh straneh pa je moč zaslediti tudi številne razprave glede slovenskega jezika. Jezikovna ozaveščenost in uporaba starinskega izrazoslovja na interpretativni ravni odražata tako enega izmed ciljev skupine (ohranitev in negovanje vsega, kar je slovenskega), po drugi strani pa implicirata na odsotnost tujk in prevzetih besed, ki so sicer v uporabi, kar kaže na strah pred globalizacijo, ki ga lepo opiše naslednja izjava na spletni strani *Hervardi*: » ... zato opozarjamo, da lahko

¹³ Edina izjema je zapis »Odgovor na članek tednika *Mladina* z naslovom »V čakanju na ničelno toleranco«.«, ki se nahaja na zavihku »O nas/About us« in je zapisan samo v slovenskem jeziku.

¹⁴ Zapis se nanaša na poročanje tradicionalnih medijev o izgredih, ki so se zgodili 30. 11. na protestu v Ljubljani.

slovenščina sčasoma postane jezik, v katerem nekatera področja ne bodo imela oz. ne bodo (več) razvijala slovenskih poimenovanj in bo sporazumevanje potekalo le še v tujem jeziku.«.

6.5 Prodaja izdelkov prek spleta in povezovanje med člani skupin

Prodaja izdelkov prek spleta predstavlja eno izmed najučinkovitejših metod širjenja ideologije za najrazličnejša družbena gibanja, saj lahko na ta način svoje ideje prenašajo neposredno na posameznike, ki izdelke kupijo z namenom pokazati podporo ideološki naravnosti določene skupine. Večino prodajnih izdelkov pri ekstremističnih skupinah predstavljajo oblačila, posterji in glasba; tovrstni produkti niso namenjeni zgolj ustvarjanju zaslužka, temveč so z njihovo pomočjo podporniki ekstremističnih gibanj opaženi in slišani tudi s strani drugih posameznikov v družbi. Tovrstna strategija širjenja ideologije cilja predvsem na mlajše občinstvo, saj neposredno apelira na njihov stil in način kulturnega udejstvovanja. Ekstremistične skupine torej ne prodajajo zgolj izdelkov, temveč tudi gibanje samo (Klein 2010, 160).

To je mogoče v veliki meri trditi tudi za analizirane spletne strani - tri od štirih namreč vsebujejo posebne zavihke, kjer ponujajo nakup najrazličnejših izdelkov prek spleta. Pri skupinah Hervardi in Tukaj je Slovenija gre predvsem za izdelke¹⁵ z motivom karantanskega panterja, zaslediti pa je mogoče tudi nekatere druge simbole, tradicionalno povezane s slovenskim narodom, kot sta lipov list in knežji kamen; Hervardi ob tem omogočajo tudi nakup knjig z domoljubno tematiko. Po drugi strani pa se na spletni strani skupine Headhunters Domžale nahajajo izdelki, ki neposredno izražajo sovraštvo in agresijo; podporniki lahko tako naročijo majice, kape in broške z neonacističnimi, rasističnimi in antisemitističnimi simboli ter majice s simbolom angleške neonacistične glasbene skupine Skrewdriver.

Še en neposreden pokazatelj uspešnosti širjenja ekstremistične ideologije je nedvomno povezovanje, tako med člani znotraj skupine kot tudi med skupinami s podobno ideološko zasnovo. Tudi v tem elementu je izmed analiziranih skupin najdejavnija Hervardi, katere člani se redno udeležujejo najrazličnejših srečanj, prireditev in športnih dogodkov, na spletni strani pa najdemo tudi povezave do številnih drugih domoljubnih skupin. Člani skupine Tu je

¹⁵ Mednje spadajo majice, puloverji, kape, šali, nalepke, značke, vžigalniki ...

Slovenija izvajajo različne akcije, povezane z risanjem grafitov in lepljenjem nalepk z domoljubno vsebino, poleg tega pa prirejajo srečanja (npr. ob obletnici rojstva generala Rudolfa Maistra, na proslavi ob dnevu državnosti ...), fotografski natečaj (izbor »najbolj domoljubne fotografije«) in športne aktivnosti. Na spletni strani lahko zasledimo tudi povezave do dveh drugih domoljubnih skupin, in sicer Hervardi in Goriški panterji. Skupina Headhunters Domžale ima v arhivu dogodkov shranjene slike in opise preteklih srečanj, piknikov in koncertov, ki so jih priredili tudi s pomočjo tujih ekstremističnih skupin, na strani pa sta poleg že omenjene (nedelujoče) povezave do strani Blood & Honour Slovenia prisotni še povezavi do mednarodnih ekstremističnih organizacij Blood and Honour ter Volksfront.

7 SKLEP

Diskurzivna analiza spletnih strani slovenskih ekstremističnih skupin je pravzaprav pokazala štiri povsem različne načine udejstvovanja na spletu in s tem tudi štiri različne načine širjenja ideologije. Praktično v vseh analiziranih elementih prednjači skupina Harvardi, ki s svojo profesionalno oblikovano spletno stranjo, veliko količino najrazličnejših informacij, spretno retoriko in s svojim načinom delovanja, ki se odraža mnogih področjih (zgodovina, jezikoslovje, šport ...), cilja na zelo široko občinstvo in je pri tem tudi zelo uspešna. Svoje ideologije namreč ne širi neposredno z odkritim sovraštvom in nestrpnostjo, ki ju celo ostro zavrača, pač pa s predstavljanjem same sebe v najboljši možni luči in s sklicevanjem na višje cilje, v prvi vrsti na domoljubje kot temeljno vrednoto za svoje delovanje. Hkrati tudi zavrača vsakršno povezavo z ekstremističnimi desničarskimi organizacijami, po drugi strani pa nasprotuje nekaterim temeljnim elementom, ki gradijo slovensko identiteto – imajo namreč svojo zastavo, grb, simbole in knjige. Iz tega je razvidno določeno protislovje in sklepati je mogoče, da se bolj kot domoljubne kažejo nacionalistične težnje, sovražnik pa je poleg tujcev kar domovina sama.

Podobno metodo širjenja ideologije kot skupina Harvardi ima tudi Tukaj je Slovenija; stran je pregledna in urejena, vsebuje veliko število prispevkov, razprav in povezav, poleg tega pa mlade, ki so njihova ciljna skupina, privablja tudi s pomočjo video vsebin, stripov in izdelkov v spletni trgovini. Njihova organizacijska struktura ni hierarhična (kot pri skupini Harvardi), članstvo ni plačljivo in ne zahteva osebnih podatkov, s čimer se skupina zdi še dostopnejša. Tudi tu pa je jasno opazen diskurz izključevanja in prevlade nad domnevnim sovražnikom (v prvi vrsti gre za priseljence iz držav nekdanje Jugoslavije), kar se najbolj razvidno iz stripov, grafitov in izjav, ki so do priseljencev nestrpne.

Analiza strani Headhunters Domžale je pokazala, da nacionalizem res ni pogoj za obstoj ekstremističnega desničarskega gibanja, saj se odkrito povezujejo z ostalimi (evropskimi) neonacističnimi skupinami, torej s tistimi, v katerih vidijo zaveznike v boju proti skupnemu sovražniku. V smislu pridobivanja novih članov je skupina zagotovo manj uspešna kot Harvardi in Tukaj je Slovenija, saj se predstavlja neposredno kot neonacistična, s svojimi rasističnimi in antisemitističnimi izjavami pa obiskovalce prej odvrča kot pa privablja – k temu dodatno pripomorejo tudi pomanjkanje kakršnegakoli kontakta, povezave do družabnih omrežij in najave morebitnih prihajajočih dejavnosti skupine.

Četrto obliko širjenja ideologije pa predstavlja stran skupine Blood & Honour Slovenia, ki s svojimi redkimi objavami ter pomanjkanjem podatkov o sami skupini in njenem delovanju daje vtis, da je nedejavna in da je skupini za pridobivanje novih članov praktično vseeno. Kljub temu da v svojih objavah zavrača pojmovanje same sebe kot ekstremistične skupine, pa so iz izjav in simbolov povsem jasno razvidni elementi rasne in verske nestrpnosti ter sovražnega odnosa do leve politične usmeritve.

Vse analizirane skupine so, kljub temu da nekatere trdijo drugače, v osnovi ekstremistične, saj jih (v skladu z ugotovitvami iz teoretskega dela) zaznamuje diskurz izključevanja, ki se odraža v negativnem odnosu bodisi do tujcev (Hervardi, Tu je Slovenija), bodisi drugih ras (Headhunters Domžale, Blood & Honour Slovenia). Razlika med njimi je ta, da sta skupini Hervardi in Tu je Slovenija pogojeni z nacionalizmom (in ne domoljubjem kot to sami trdita, saj je njuno delovanje bolj usmerjeno k ohranitvi Slovencev kot naroda in strahu pred prevlado drugih narodov in ne toliko k ljubezni do Slovenije kot države), Headhunters Domžale in Blood & Honour Slovenia pa nacionalizma v svojo ideološko zasnovo ne vključujeta (na kar nenazadnje opozarjata že njuni imeni in povezanost z organizacijami iz drugih držav).

Za konec naj dodam, da sem z analizo na nek način pokazal različne načine širjenja ideologije, ki se jih ekstremistične skupine poslužujejo, stopnja uspešnosti pa je očitno odvisna od tega, v kolikšni meri uspe določeni skupini prikriti svoje dejanske namene. Z distanciranjem od sovražnega vedenja in organizirane nestrpnosti se je namreč moč izogniti zakonskim sankcijam, hkrati pa ciljno občinstvo prepričati v to, da so predstavljeni cilji povsem neškodljivi, dobronamerni in celo koristni. Vsem pa je verjetno dobro znano, da ideologija največji učinek doseže ravno takrat, ko se je sami niti ne zavedamo.

8 LITERATURA

Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage.

Chroust, Peter. 2000. Neo-Nazis and Taliban On-Line: Anti-Modern Political Movements and Modern Media. V *The Internet, Democracy, and Democratization*, ur. Peter Ferdinand, 102–118. London: Frank Cass.

Douglas, Karen M. 2007. Psychology, discrimination and hate groups online. V *Oxford Handbook of Internet Psychology*, ur. Adam Joinson, 155–164. New York: Oxford University Press.

Downing, John in Charles Husband. 2005. *Representing Race: Racisms, Ethnicity and the Media*. London: Sage.

Fairclough, Norman. 1995. *Media Discourse*. London: Hodder Headline Group.

Hacohen, Eli. 2010. Digital Hate: Terror, Anti-Semitism and Racism on the Internet. V *Terrorism and the Internet: Threats, Target Groups, Deradicalisation Strategies*, ur. H. L. Diemel, Yair Sharan, Christian Rapp in Niv Ahituv, 3–6. Amsterdam: IOS Press.

Häyhtiö, Tapio in Jarmo Rinne. 2008. Introduction: Seeking the citizenry on the Internet – Emerging virtual creativity. V *Net Working/Networking: Citizen Initiated Internet Politics*, ur. Tapio Häyhtiö in Jarmo Rinne, 11–38. Tampere University Press.

Hilliard, Robert L. In Michael C. Keith. 1999. *Waves of Rancor: Tuning in the Radical Right*. New York: M. E. Sharpe.

Kaplan, Jeffrey in Leonard Weinberg. 1998. *The Emergence of a Euro-American Radical Right*. New Jersey: Rutgers University Press.

Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-1-UPB2). Ur. l. RS 50/2012. Dostopno prek: <https://zakonodaja.com/zakon/kz-1/297-clen-javno-spodbujanje-sovrastva-nasilja-alinestrpnosti> (12. avgust 2013).

Klein, Adam. 2010. *A Space for Hate: The White Power Movement's Adaptation Into Cyberspace*. Minnesota: Litwin Books.

Krejči, Jaroslav. 1991. Introduction: Concepts of Left and Right. V *Neo-Fascism in Europe*, ur. Luciano Cheles, Ronnie Ferguson in Michalina Vaughan, 1–18. London: Longman.

Kuzmanić, Tonči. 2005. An Attempt to Distinguish Nationalist from Volkish Populist Movements, Practices and Ideologies – The Yugoslav Case. V *Nation-States and Xenophobias: In the Ruins of Former Yugoslavia*, ur. Tonči Kuzmanić in Mojca Pajnik, 9–21. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Leskošek, Vesna. 2005a. Uvod: Med nestrpnostjo in sovraštvom. V *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 9–19. Ljubljana: Mirovni inštitut.

--- 2005b. Sovražni govor kot dejanje nasilja. V *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 81–95. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Primoratz, Igor. 2007. Patriotism and Morality: Mapping the Terrain. V *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*, ur. Igor Primoratz in Aleksandar Pavković, 17–36. Hampshire: Ashgate Publishing, Ltd.

Ramet, Sabrina P. 1999. Defining the Radical Right: Values and Behaviors of Organized Intolerance in Post-Communist Central and Eastern Europe. V *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, ur. Sabrina P. Ramet, 3–28. Pennsylvania: Penn State Press.

Rizman, Rudi. 1998. Radikalna desnica na Slovenskem. *Teorija in praksa* 35 (2): 249–270.

Van Dijk, Teun Adrianus. 1991. *Racism and the Press*. London: Routledge.

--- 1998. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.

Vezovnik, Andreja. 2009. *Diskurz*. Ljubljana: Založba FDV.

Vidovič, Stanislav. 1992. Desni ekstremizem na pohodu. *Teorija in praksa* 24 (5–6): 551–559.

Weber, Anne. 2009. *Manual on Hate Speech*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Weitzman, Mark. 2010. Antisemitism and Terrorism on the Electronic Highway. V *Terrorism and the Internet: Threats, Target Groups, Deradicalisation Strategies*, ur. H. L. Dienel, Yair Sharan, Christian Rapp in Niv Ahituv, 7–26. Amsterdam: IOS Press.

Williams, Christopher. 1999. Problems of Transition and the Rise of the Radical Right. V *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, ur. Sabrina P. Ramet, 29–48. Pennsylvania: Penn State Press.